

กระบวนการสร้างจิตด้านศิลปวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในสังคมไทย
The Process of Cultural Artist Mind Create on Buddhism
in Thai Society

พระครูสิริรัตนานุวัตร^๑
Phrakrusirirattananuwat

บทคัดย่อ

ศิลปวัฒนธรรมแยกเป็นประเภทสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรมรวมถึงเทศกาล ประเพณีมีคุณค่าทางพุทธิศึกษา จริยศึกษา และหัตถศึกษา คุณค่าทางพุทธิศึกษา โดยให้รู้ซึ่งถึง แรงศรัทธา ความยึดมั่นในธรรม รู้ศาสตร์ประกอบศิลป์ รู้พุทธศิลป์ป็นพุทธศาสตร์ รู้ศิลปะ วัฒนธรรมที่สื่อถึงธรรม มีคุณค่าทางจริยศึกษา โดยให้ความเคารพนับถือและมีวิถีปฏิบัติต่อ ศิลปวัฒนธรรมที่แสดงถึงพระรัตนตรัย หลีกเลี่ยงพฤติกรรมอันไม่เหมาะสมต่อศิลปวัฒนธรรม นั้น มีหัตถศึกษา โดยเกิดจากจงใจให้สร้างศิลปวัฒนธรรมที่สื่อถึงคำสอนทางพระพุทธศาสนา

จังหวัดพิษณุโลกมีศิลปวัฒนธรรมต้นแบบที่สมบูรณ์ ประเภทสถาปัตยกรรม มีวัดพระ ศรีรัตนมหาธาตุ เป็นพระอารามหลวงสร้างโดยพระยาสิทธิแห่งกรุงสุโขทัย พระองค์ทรงวาง แผนผังการสร้างตามวินัยสงฆ์และจำลองแบบการปฏิบัติพุทธกิจ ทรงสร้างพระวิหารพระพุทธ ชินราช หันหน้าไปทางทิศตะวันตกซึ่งแม่น้ำน่านไหลผ่านที่แสดงถึงความสมบูรณ์แห่งมวลมนุษย์ และล้อมรอบไปด้วยพระวิหารคดที่ประดิษฐานพระอรหันตบิรवारมากกว่า ๕๐๐ องค์ ภายใน วิหารคดประดิษฐานพระเจดีย์ปราสาทบรรจุพระสารีริกธาตุส่วนที่ทันตสุคันธธาตุแสดงสถานะว่า พระราชาทรงสร้าง

คำสำคัญ: จิตสำนึก, ศิลปวัฒนธรรมเชิงพุทธ, คุณค่า, กระบวนการ

^๑ วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Abstract

The Arts and Cultures are divided as architecture, sculpture, mural and festival. They are the values of Buddhist Study, moral study and handicraft study. The Buddhist study will show knowledge of faith, Dhamma, science and arts, the arts and cultures translating Dhamma. The moral values will show respect and practical ways to the arts and cultures showing Triple-Gem. It avoids un-proper behavior to the Triple-Gem. The handicraft study builds impulsion to the architecture, sculpture, mural and festivals including conservation of the festivals being the root from Buddhism.

Phitsanulok, there are the completely original architectures. That is Wat Phrasiratanamahadhat as a royal temple. This was built by the king Lithai of ancient Sukhothai. The king determines plan to build according to Sangha discipline and reproduction in Buddha's work. The king built Buddhinaraj Hall. Its face turns to the West. The Nan river passes Buddhinaraj Hall showing the richness of many people and surrounded by square hall for the placing of Buddha's followers more than 500. In the square hall, it is placed a big stupa loading the Buddha's tooth relic showing the construction of king.

Keywords: conscience, Buddhist Arts and Cultures, Values, Process

บทนำ

จิตสำนึก สร้างวัฒนธรรมองค์กร โดยการตระหนักรู้ในหน้าที่ ความรับผิดชอบ เชื่อว่าอะไรดีมีคุณค่าหรือไม่ พร้อมทั้งปฏิบัติตามอัตลักษณ์ของตัวบุคคล องค์กร สถาบัน ตลอดถึงชาติโดยรวมที่จะเอื้ออำนวยให้เกิดสุข สงบ สันติภาพในสังคมทุกระดับ จิตสำนึกเป็นเรื่องที่ชนทุกชาติต้องมีและปฏิบัติตาม เช่น ชาติไทยมีพุทธประติมากรรมที่สมบูรณ์ด้วยศาสตร์ศิลป์ มีความโดดเด่นที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองทางสติปัญญา เป็นภูมิปัญญาอันทรงคุณค่า มีความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของพุทธประติมากรรมของตนทุกยุคสมัย จะเห็นว่า พระพุทธรูปสมัยกรุงรัตนโกสินทร์จะทรงเครื่อง มีผ้าห่มคลุมองค์พระนั้นตั้งแต่พระคอลงมา สมัยสุโขทัยจะมีพระโขงงโค้ง มีเปลวเพลิงบนพระเศียร มีพระกรรณยาวยาน ส่วนสถาปัตยกรรมประเภทอาคาร เช่น พระอุโบสถ พระวิหาร จะมีช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ บันไดพญานาค เป็นไปตามคติแห่งการรักษาศักดิ์สิทธิ์ ๔ ของท้าวจตุโลกบาท เทพสวรรค์ชั้นจาตุมหาราช เครื่องประดับต่าง ๆ นี้จะสื่อความงดงามและสื่อถึงธรรมด้วย นอกจากนี้ ยังมีวัฒนธรรมด้านประเพณีที่อิงศาสนาเกือบทั้งหมดของไทย ที่สำคัญได้แก่ประเพณีสงกรานต์ ลอยกระทง เทศน์มหาชาติ ล้วนแต่สื่อถึงธรรมที่แสดงผ่านวัฒนธรรมในทุกกิจกรรมไป เช่น ผีตาโชน เป็นกิจกรรมของประเพณีสงกรานต์ มีนัยทางคติธรรม คือ สติ ที่คอยเตือนไม่ให้ใคร ๆ เล่นสนุกสนานจนลืมเป็นลืมตาย อันจะตกอยู่ในความประมาท ความกตัญญูตเวทีเป็นกิจกรรมสำคัญของประเพณีลอยกระทง การให้ทานของพระเวสสันดร เป็นกิจกรรมสำคัญแสดงทานบารมีในประเพณีเทศน์มหาชาติ

กระบวนการสร้างจิตสำนึกนั้นเกิดได้หลายทาง เริ่มจากตนเองไปถึงครอบครัว โรงเรียน วัด รัฐ สถาบันกษัตริย์ ซึ่งเป็นแรงผลักดันจากปัจจัยภายในและภายนอก แรงผลักดันภายในโดยการแสดงออกจากอุปนิสัย ภายนอกโดยการป่มเพาะและผลักดันจากครอบครัว โรงเรียน วัด นโยบายของรัฐตลอดถึงแบบอย่างจากสถาบันพระมหากษัตริย์ ในปัจจุบัน ปัจจัยภายนอกที่จะผลักดันจิตสำนึกให้เกิดขึ้นที่มีอิทธิพลสำคัญ คือ ครอบครัว โรงเรียน วัด รัฐ เบื้องต้นจะเห็นว่า รัฐบาลของ พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี จึงออกนโยบายกำหนดค่านิยม ๑๒ ประการ^๒ เพื่อรณรงค์ในโรงเรียน/สถานศึกษาและองค์กรทุกระดับ

---

^๒ สุรพศ ทวีศักดิ์, "ว.วชิรเมธี กักับการโปรยค่านิยมหลัก 12 ประการ," มติชนออนไลน์, (19 สิงหาคม พ.ศ.2557), เข้าถึงจาก <http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1408466485>.

ศิลปวัฒนธรรม ถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของชาติ โดยชาติทุกชาติมีเอกลักษณ์เป็นของตนเองและเป็นองค์ประกอบหนึ่งของคำว่าชาติ คำว่าชาติ ไม่ใช่เพียงอาณาเขตดินแดน ประชากร ระบอบการปกครอง ศาสนาเท่านั้น ยังมีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองด้วย ดังพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ ๖ ที่ว่า “.....เมืองใดไร้ศิลปโสภณ เมืองนั้นไม่พ้นเสื่อมทราม เมืองใดไม่มีกวีแก้ว เมืองนั้นไม่แคล้วคนหยาม.....”^๓ แสดงให้เห็นว่า ศิลปะนี้ เป็นเครื่องตัดสินตัดสินความเสื่อมความเจริญของเมืองได้ และแน่นอนเมื่อมีศิลปะ ก็ต้องมีนักกวี มีศิลปิน ผู้คิดสร้างสรรค์งานศิลป์ทั้งทางสถาปัตยกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม วิจิตรศิลป์ออกมา และผู้คิดสร้างสรรค์เหล่านี้จะเป็นมนุษย์ที่แสดงถึงความเจริญทางสติปัญญาของมนุษย์ได้อย่างดี

ศิลปวัฒนธรรม ในฐานะเป็นเอกลักษณ์ของประเทศนั้นๆ มีทั้งในรูปแบบอาคารทั้งวัตถุ สิ่งของ รวมถึงสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องทั้งภายในและภายนอกของอาคารนั้น การมีฝีมือทางศิลปะที่สวยงาม จัดที่วางสิ่งต่าง ๆ ได้สัดส่วน ใช้เจตสิกอันวิจิตรที่สุนทรียภาพ เป็นผลผลิตทางสติปัญญาของมนุษย์ ศิลปะ เป็นเรื่องความคิดที่ถ่ายทอดออกมาเป็นฝีมือ แสดงให้เห็นความฉลาดในฝีมือ มีทักษะการใช้ฝีมือ ปรากฏออกมาอย่างงดงามอันน่าชื่นชม เมื่อเป็นดังนั้น พุทธศิลปกรรมก็เป็นเครื่องแสดงฝีมือ ออกสำแดงความฉลาดในฝีมือ สำแดงทักษะฝีมือในศิลปกรรมทางพระพุทธศาสนา เรื่องศิลปะนี้ พระพุทธองค์ให้ความสำคัญต่อวิถีชีวิตมากที่สุดที่ว่ามีมากนั้น ก็เพราะจัดว่า ศิลปะเป็นมงคลอันดีสูงสุด (เอตมมงคลมุตตม) ดังที่ทรงแสดงไว้ในมงคลสูตร ข้อที่ ๙ ว่า “การมีศิลปะเป็นอุดมมงคล (สิปปญจะ ...เอตมมงคลมุตตม) เมื่อเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายทำมงคลนี้แล้ว เป็นผู้ไม่ปราศในข้าศึกทุกหมู่เหล่า ย่อมถึงความสวัสดิ (ความปลอดภัย) ในที่ทุกสถาน ในกาลทุกเมื่อ”^๔

ศิลปวัฒนธรรมประเภทประเพณีหลัก ๆ ของไทย คือ ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีลอยกระทง ประเพณีเทศน์มหาชาติ ทั้งสามนี้จะรองรับความเป็นพลเมืองที่มีจิตสำนึกของประเทศนั้น ถือเป็นเครื่องมือสร้างจิตสำนึกอย่างดี จะเห็นว่า สถานภาพของบุคคลจะถูกรองรับโดยจารีตประเพณี เช่น การแต่งงาน ซึ่งสถานภาพตามวัฒนธรรมสากลแล้วจะรองรับความเป็น

^๓ พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), และคณะ, **อนุทินธรรมะ: ธรรมะสำหรับ ๓๖๕ วัน**, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๖), หน้า ๑๒๒.

^๔ ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๕/๖.

สามีกรรยากันโดยพิธีแต่งงาน เป็นพิธีประกาศการยอมรับความเป็นสามีกรรยาของชายและหญิงคู่หนึ่ง วัฒนธรรมประเพณีไทยก็เช่นเดียวกัน ญาติพี่น้องหรือสังคมาบข้างจะยอมรับความเป็นสามีกรรยากันโดยพิธีแต่งงาน ส่วนการจดทะเบียนสมรสนั้น เป็นการแสดงออกทางนิตินัยเพื่อรองรับแบบสมโนคร้วและรับรองสิทธิหน้าที่แห่งความเป็นพลเมืองแก่บุคคลนั้น รวมถึงสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง สิทธิเดินทางกลับประเทศ สิทธิครอบครองอสังหาริมทรัพย์ ย่อมได้รับความคุ้มครองจากกฎหมายของประเทศ

ศิลปวัฒนธรรม/ประเพณี เป็นสิ่งที่มาคู่กับมนุษย์ เพราะมนุษย์จะพัฒนาตนเองถึงเจริญสูงสุดจนมีอารยธรรมทางสถาปัตยกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม จิตรกรรม แม้อารยธรรมทางวรรณกรรมทำให้อ่านออกเขียนได้ มีภาษาอักษรใช้ ดังที่พ่อขุนรามคำแหง มหาราช ทรงคิดประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นใช้แทนตัวอักษรขอมที่เคยใช้กันมาแต่เดิม เมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๖ เรียกว่า “ลายสือไทย” และได้มีการพัฒนาการมาเป็นลำดับจนถึงอักษรไทยในยุคปัจจุบัน รวมถึงอารยธรรมนามธรรมที่เป็นคติชนวิทยา ความเชื่อต่อบุญ-บาป นรก-สวรรค์ ดังที่ปรากฏในวรรณกรรมไตรภูมิพระร่วง ยิ่งไปกว่านั้น มนุษย์สามารถพัฒนาตนไปสู่อุบายบุคคลตามหลักพระพุทธศาสนาด้วย

คำสอนของพระพุทธเจ้า เราสามารถเรียนรู้ได้โดยตรง ๆ และสามารถศึกษาได้โดยผ่านศิลปวัฒนธรรม/ประเพณีไทย ประเทศไทยมีเทศกาลหรือประเพณีหลัก ๆ อยู่ ๓ เทศกาล คือ เทศกาลสงกรานต์ เทศกาลลอยกระทง เทศกาลเทศน์มหาชาติ ทั้ง ๓ เทศกาลนี้ขึ้นอยู่กับพระพุทธศาสนาโดยแท้ โดยเทศกาลสงกรานต์มีกำเนิดมาจากการทำพิธี “เทวดาพลี”^๕ ซึ่งเป็นข้อหนึ่งในพิธีกรรม ๕ เรื่องนี้เศรษฐีสองสามีและภรรยาที่ทำพิธีบนขอบูตรจากรุกขเทพต้นไทรแล้วได้บุตรชื่อธรรมบาลกุมาร และในเนื้อหาของเทศกาลนี้มีกิจกรรมเชิงพุทธมากมาย เช่น การทนายปัญหาจริยธรรมของเทวดา ๓ ราศี การรดน้ำดำหัว แสดงถึงความกตัญญูกตเวที การปล่อยนกปล่อยปลา แสดงถึงอภัยทาน การก่อเจดีย์ทราย แสดงถึงการกลัวบาป การทำเครื่องสักการะด้วยต้นปราสาทผึ้ง แสดงถึงเครื่องสักการบูชาอามิส ฝัตาโชน แสดงถึงปริศนาธรรมคือสติสัมปชัญญะ เทศกาลลอยกระทง มีต้นกำเนิดมาจากการบูชารอยพุทธบาทบนฝั่งน้ำนมมะทา ประเทศอินเดีย เทศกาลเทศน์มหาชาติ มีต้นกำเนิดจากการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์เวสสันดรเพื่อเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ทั้งปวงนี้บ่งชี้ถึงความเจริญรุ่งเรืองทาง

^๕ งาม.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๑/๖๕.

ปัญญา ปรากฏการณ์ออกมาให้เห็นทั้งในรูปธรรมและนามธรรม แม้ศิลปวัตถุที่ฉลุสลดลายบน อิฐหินดินปูนในศาสนสถานหรืออาคารบ้านเรือนทรงต่าง ๆ ศิลปะบางชนิดสามารถเป็นยี่ห่อของ อำเภอหรือจังหวัดได้ เช่น องค์พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม พระธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี พระพุทธชินราช จังหวัดพิษณุโลก เป็นต้น การฟังการเทศน์มหาชาติ มีความเชื่อว่าถ้าฟัง จบภายในวันเดียวจะได้อันานิสงส์มหาศาล ๕ ประการ คือ ๑) จะได้เกิดในศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรยซึ่งจะมาอุบัติเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ๒) จะได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เสวยทิพย์สมบัติอันโอฬาร ๓) จะไม่ไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต ๔) จะเป็นผู้มีลาภ ยศ ไม้ตรี และความสุข ๕) จะได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน เป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา

การที่เรา รู้คุณค่า ให้ความสำคัญต่อภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่คิดค้นสร้างไว้แล้วจะทำให้เรามีจิตสำนึกหวงแหนและรักษาแล้วดำเนินชีวิตตาม นอกจากนี้ยังต้องศึกษาเรียนรู้ความเสื่อมความเจริญที่เกิดจากตนเองและคนอื่น เรียกว่า รู้ว่าอะไรจะดี อะไรจะชั่ว อะไรจะเจริญ อะไรจะเสื่อม

วัตถุประสงค์การวิจัย

๑. เพื่อศึกษาคุณค่าขององค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมที่มีต่อการสร้างจิตสำนึก
๒. เพื่อศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสร้างจิตสำนึกด้านศิลปวัฒนธรรมเชิงพุทธของวัดและชุมชนในจังหวัดพิษณุโลก
๓. เพื่อสังเคราะห์กระบวนการสร้างจิตสำนึกจากศิลปวัฒนธรรมเชิงพุทธเพื่อการพัฒนาสังคมไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยกำหนดขั้นตอนการวิจัยไว้ ดังนี้ ๑) ทบทวนเอกสารปฐมภูมิ โดยทำการศึกษา พระไตรปิฎก และเอกสารทุติยภูมิ ได้แก่ข้อมูลเอกสาร ศึกษาข้อมูลเหตุที่ทำให้เกิดจิตสำนึกและกระบวนการสร้างจิตสำนึกขอพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในคัมภีร์ หนังสือ ตำรา รายงานการวิจัย ภาพถ่าย เอกสารแสดงความสัมพันธ์ที่แสดงให้เห็นถึงประวัติ ความเป็นมา วัฒนธรรม บทบาท ความสัมพันธ์ และการจัดการกิจการทางพระพุทธศาสนาทั้งในระดับนโยบาย

ประชาชน องค์การ/สถาบันการศึกษาทางพระพุทธศาสนา ๒) ทบทวนเอกสารด้าน ศิลปวัฒนธรรมฝ่ายวิจิตรกรรมและนามธรรม ฝ่ายวิจิตรกรรม ได้แก่ พุทธประติมากรรม เช่น พระพุทธรูป พระอรหันต์สาวก พระเจดีย์ พระอุโบสถ พระวิหารหอระฆัง หอไตร รวมถึง อัฐบริวารต่างๆ ฝ่ายนามธรรม ได้แก่ ประเพณีสงกรานต์ ลอยกระทง และเทศน์มหาชาติ ๓) ดำเนินการเก็บข้อมูลการวิจัยจากเอกสาร รายงานการวิจัย การสัมภาษณ์ การสัมมนากลุ่ม โดยกำหนดจิตสำนึกออกเป็นรายด้าน คือ ด้านตนเอง ด้านครอบครัว ด้านโรงเรียน ด้านวัดหรือ ศาสนา ด้านรัฐหรือชาติ และด้านพระมหากษัตริย์ ๔) สร้างเครื่องมือวิจัยขึ้น ๔ แบบ คือ (๑) แบบสรุปเอกสาร (๒) แบบสำรวจ (๓) แบบสัมภาษณ์ (๔) แบบสอบถามปลายเปิด ๕) กำหนดผู้ให้ข้อมูล (key formant) โดยกลุ่มเฉพาะในการสัมมนาและผู้เชี่ยวชาญให้การ สัมภาษณ์ ๖) การวิเคราะห์ข้อมูล โดยวิเคราะห์ข้อมูลเชิงสถิติพรรณนา (descriptive statics) ตามลักษณะของวัตถุประสงค์

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยนี้ มีหมวดหมู่ศิลปวัฒนธรรม ได้แก่สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม เทศกาลหรือประเพณี ได้แก่สงกรานต์ ลอยกระทง และเทศน์มหาชาติ ประเภทคุณค่า ได้แก่ พุทธศึกษา จริยศึกษา ทัศนศึกษา ประเภทจิตสำนึก ได้แก่ ในตนเอง ในครอบครัว โรงเรียน วัด สถาบันพระมหากษัตริย์ โดยย่อ คือ สำนึกตนเอง ครอบครัว สถาบันหลัก และสังคม มีบริบท การพัฒนาสังคมไทยจากวัฒนธรรมแห่งจิตสำนึกคุ้มครองโลก (Earth Day) ซึ่งประกาศโดย องค์การสหประชาชาติ เมื่อวันที่ ๒๒ เมษายน บริบทแห่งหลักธรรมคือ ธรรมโลกบาล (หิริโอตตปปะ) และไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัย ประเภทองค์ความรู้ศิลปวัฒนธรรมที่มีอยู่ในวัดและชุมชน จังหวัดพิษณุโลก นั้นมีครบถ้วนและสมบูรณ์และมีทุกยุคสมัย โดยประเภทสถาปัตยกรรมในพื้นที่หลัก ๆ คือ วัด พระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง เน้นที่องค์พระปรางค์ซึ่งมีแห่งเดียวในจังหวัด พิษณุโลก เพราะเป็นพระอารามหลวง โดยพระปรางค์จะไม่มีในพระอารามราษฎร์ แม้วัดอื่น ๆ

ก็มีอยู่ เช่นวัดจุฬามณี แต่เป็นองค์ปรางที่เก่าแก่ ไม่สถานะเป็นพระอารามหลวงแล้ว สถาปัตยกรรมแห่งอย่างหนึ่งที่มีความอุดมสมบูรณ์ในพระอารามหลวงนี้ คือพระอุโบสถหลวง พ่อโต ทำการบูรณะล่าสุดสวยงาม ภายในจารึกจิตรกรรมฝาผนังตำนานการยุทธ์หัตถ์ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เป็นภาพจารึกที่ใหม่และสมบูรณ์ เปิดเป็นที่สักการบูชาแก่นักท่องเที่ยว และมีนักท่องเที่ยวเข้าศึกษาสักการะวันละหลายร้อยคน สถาปัตยกรรมของวัดนี้ที่สำคัญน่าศึกษาต่อมา พระวิหาร ๙ ห้อง ประดิษฐานพระอัฐฐารส (สูง ๑๘ ศอก) เป็นโบราณสถานที่เก่าแก่สร้างมาคู่วัดนี้ พระวิหารคด ตั้งอยู่ล้อมรอบ พระวิหารพระพุทธชินราชที่สำคัญคือพระวิหารจำลองภาพพระอรหันตสาวกนั่งฟังโอวาทปาติโมกข์ในวันเพ็ญเดือนมาฆะ ที่กรุงพระวิหารเวฬุวัน กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ เมื่อหลังพุทธปรินิพพานแล้ว ๓ เดือนก็มีการทำสังคายนาของพระพระมหาเถร ๓ องค์ ก็ใช้รูปแบบเดียวกันนี้ ปัจจุบันเป็นการจำลองเทศน์ ๓ ธรรมาสน์ของพระสงฆ์ พระอารามนี้มีสถาปัตยกรรมที่น่าศึกษาอื่นๆ เช่น มณฑปที่บรรจุรอยพุทธบาท พระวิหารหลวงพ่อขาว หลวงพ่อคง หอระฆังที่สวยงาม

องค์พระพุทธชินราช องค์แห่งพระประติมาเทวดาร่วมสร้าง ต้นแบบแห่งประติมากรรมสร้างในสมัยสุโขทัย โดยช่าง ๕ ช่าง คือ บาอินทร์ บาพราหมณ์ บาพิชฌุ บาราขสิงห์ บาราขกุกุศล เป็นช่างชาวชะเลียง (สุวรรณโคโลก) เชียงแสน และหริภุญชัย(ลำพูน) ที่สำคัญ คือ การเททองหล่อ ๓ ครั้งก่อนไม่สำเร็จ ครั้งสุดท้ายพระอมรินทราธิราชเจ้าแปลงกายเป็นช่างร่วมหล่อทำให้ทองแล่นเต็มองค์ดี กะเทาะหุ่นออกมาสวยงาม มีเอกลักษณ์คือซุ้มเรือนแก้ว (รัตนฆรเจดีย์) ปัจจุบัน พระพุทธชินราชถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของจังหวัดพิษณุโลก ซึ่งตราประจำจังหวัดก็เป็นรูปพระพุทธชินราช ในเชิงท่องเที่ยวที่เด่น คือ พระพุทธรูปยืนปางห้ามญาติสูง ๑๘ ศอก ในพระวิหาร ๙ ห้องที่เก่าแก่ไม่มีหลังคา เปิดโล่ง เป็นจุดชมวิว เป็นที่โศภภาพแก่นักท่องเที่ยวทุกคน

วัดนางพญา ประติมากรรมสำคัญที่อยู่ใกล้กับพระพุทธชินราช คือ วัดนางพญา สร้างโดยพระวิสุทธิกษัตริย์ ปัจจุบันได้สร้างพลับพลาหทัยเรศวร ๕ พระองค์ เป็นที่ประทับหุ่นปั้นของสมเด็จพระนเรศวร สมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไท (ที่ ๑) สมเด็จพระเอกทศรฐ พระสุพรรณกัลยา พระวิสุทธิกษัตริย์ เป็นแหล่งศึกษาประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องพระพุทธศาสนา

วัดราชบูรณะ วัดอยู่ใกล้เคียงกับพระพุทธชินราช ที่สำคัญ คือ พระอุโบสถเสากลมหลังใหญ่ มีจิตรกรรมฝาผนังเกี่ยวกับวิถีชีวิต การเลี้ยงชีพ การค้าขาย การออกเรือสำเภา

เรื่องจับปลา ศิลปะการต่อสู้แก้ปัญหาทำกิน ตามสื่อจะเห็นว่า มีภาพสีแผดอินจันทร์ จริง ๆ แล้ว ก็คือ แขนงุ่สะโล่งยืนคู่กันคุยกันเรื่องค้าขาย วัดราชบูรณะแห่งนี้มีสถาปัตยกรรมสำคัญ คือหอ ไตรเสากลม ๑๖ ต้นโดยตั้งเป็น ๔ ชุด ๆ ละ ๔ ต้น มีโรงเรียนปริยัติธรรมอาคารไม้ ๒ ชั้นที่ควร อนุรักษ์ มีพระวิหารหลวง มีมณฑปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุสร้างขึ้นใหม่แล้วเสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๕ ในวัดนี้มีพิพิธภัณฑวัตถุพระที่นั่งรับเสด็จ สมัย ร.๕ เมื่อคราวเสด็จมาหัวเมืองฝ่าย เหนือและที่เป็นตั้งพระเจดีย์องค์ใหญ่ทรงระฆังคว่ำ ตั้งตระหง่านริมฝั่งแม่น้ำน่าน ชื่อว่าเจดีย์ หลวง ตั้งอยู่บนฐานก่ออิฐถือปูนขนาดใหญ่ รูปทรงแปดเหลี่ยมยาวด้านละ ๙ เมตร สูง ๒๔ เมตร โดยเรียงซ้อนเป็นชั้นขึ้นไป ๑๒ ชั้น จนถึงชั้นระเบียงรอบมีเจดีย์ทรงกลม หรือเจดีย์ทรง ลังกาตั้งอยู่บนลาน ระเบียงรอบหรือลานประทักษิณ เป็นเจดีย์ประธาน เจดีย์เล็กคล้ายองค์ เจดีย์ประธานตั้งอยู่ด้านล่างรอบองค์เจดีย์ มีกำแพงแก้วล้อมรอบ

วัดจุฬามณี ประติมากรรมวัดในเขตอำเภอเมือง พิชณุโลก วัดนี้มีสถานะเคยเป็นพระ อารามหลวงมาก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เสด็จมาประทับที่เมือง พิชณุโลก เมื่อครั้งเมืองพิษณุโลกเป็นเมืองหลวง ๒๕ ปี และพระองค์เคยผนวชอยู่วัดนี้ ๖ เดือน ๑๕ วัน ในการนี้มีราชบริพารตามเสด็จผนวชด้วย จำนวน ๒,๓๔๘ คน เป็นประเพณีบวชหมู่ มาถึงทุกวันนี้ ส่วนที่เป็นประติมากรรมของวัดนี้ คือพระอุโบสถจัตุรมุข หลังขนาดใหญ่ในจังหวัด พิชณุโลก จุพระสงฆ์ทำสังฆกรรมได้ ๑๐๐ กว่ารูป ปัจจุบันวัดนี้จัดกิจกรรมบวชหมู่เฉลิมพระ ชนม์พรรษา ๕ ธันวาคม ทุกปี และสืบสานตำนานเทศน์มหาชาติในพรรษาในฐานะที่มหาชาติมี ครบทุกกัณฑ์ที่วัดนี้

วัดและชุมชนอื่น ๆ ที่มีศิลปวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่า ได้แก่ วัดเจดีย์ยอดดัวน ประติมากรรม อายุ ๗๐๐ กว่าปี ที่สำคัญแห่งหนึ่งในเขตจังหวัดพิษณุโลก ตั้งอยู่ในเขตอำเภอวัง ทอง ห่างจากอำเภอเมืองไป ๑๐ กิโลเมตร ตั้งอยู่บนยอดเขาสมอแครง สร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระ ธาตุของพระอรหันต์เถระเจ้า คือ พระอุบาลีเถระและพระศิริมานนธ์เถระ ซึ่งเป็นประธานฝ่าย สงฆ์สร้างพระพุทธรูปชินราช วัดโคกผักหวาน อ.ชาติตระการ ที่ตั้งหอไตรเสาดเดียว อาคารไม้ ๓ ชั้น และวัดโพธิ์ไทรงาม หอไตรเสาดต้นไม้ ๑๖ ต้น เป็นหอไตรชั้นเดียว มีพื้นที่กว้างยาว ๑๖ เมตร ที่สำคัญของวัดนี้มีประเพณีแห่ปราสาทผึ้งในเทศกาลออกพรรษาทุกปี วัดโพธิ์ไทรงาม อ.ชาติ ตระการ ที่ตั้งหอไตรเสาดต้นไม้ยืนต้น ๑๕ ต้น เป็นต้นไม้ท่อนซุง มีลายสวยงาม หลังคาสังกะสี มีพื้นที่ใช้สอย ๘x๘ เมตร จุนได้ ๑๐๐ คน วัดหน้าพระธาตุ (วัดเหนือ) ที่ตั้งศาลาต้นเสา ๑๐๐

๑๐ วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ มจร วิทยาเขตแพร่ ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๐)

ต้น เป็นศาลาไม้ ทรง ๔ เหลี่ยม ๒ ชั้น ลักษณะไทยประยุกต์ เจดียยอดดัวน เขาสมอแครง อ.วังทอง เจดีย์ทรงระฆังคว่ำขนาดใหญ่ สร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระธาตุของพระอรหันต์เถระเจ้า คือ พระอุบาลีเถระและพระศิริमानนท์เถระ ประธาน ฝ่ายสงฆ์สร้างพระพุทธชินราช ณ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร ปัจจุบันพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ “ดอยสุเทพแห่งที่ ๒”

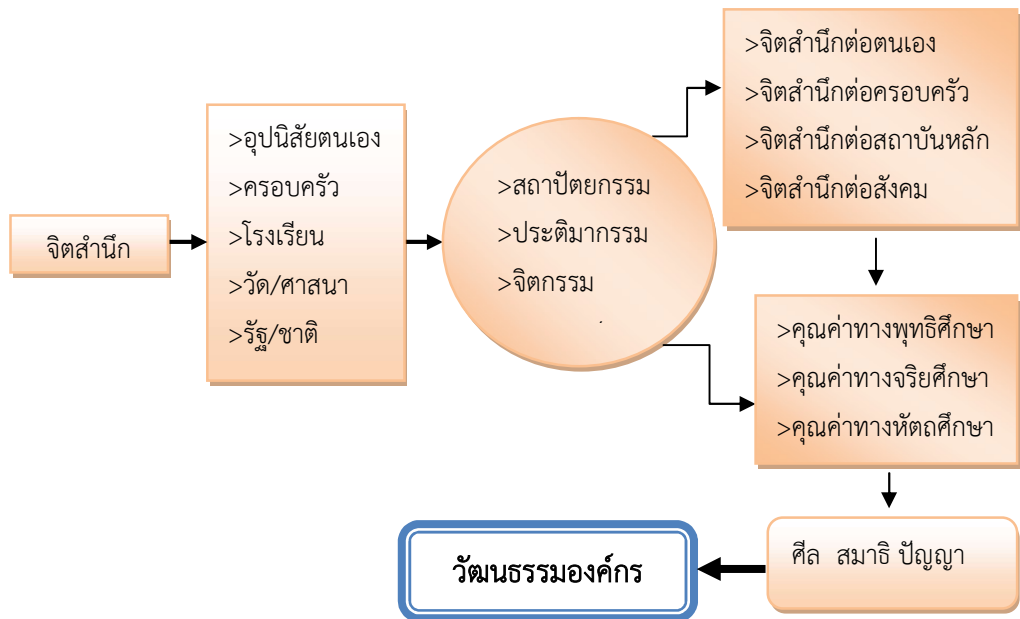
เทศกาล/ประเพณี ประกอบด้วยเทศกาลสงกรานต์ เทศกาลลอยกระทง เทศกาลเทศมหาชาติ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุเป็นต้นแบบแห่งเทศกาลทั้ง ๓ นี้ ประเพณีบวชถวายเป็นพระราชกุศล วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ได้จัดอุปสมบทหมู่ถวายเป็นพระราชกุศลแต่องค์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ระหว่างวันที่ ๒๖ เมษายน - ๔ พฤษภาคม ทุกปี จัดอุปสมบทหมู่ถวายเป็นพระราชกุศลแก่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ต่อมาจัดอุปสมบทในเนื่องโรกาสบำเพ็ญกุศลในพระบรมศพ ๕๐ วันบ้าง ๑๐๐ วันบ้าง และวันอื่น ๆ เช่น พระราชพิธีเพลิงพระบรมศพ นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมบวชเนกขัมมบารมีในวันสำคัญทางศาสนาด้วย เทศกาลเทศมหาชาติแห่งที่หนึ่งคือวัดจุฬามณีต้นตำหรับเทศน์มหาชาติ ในระหว่างพรรษาคติดต่อกันมา ๒๐ ปี ตามปณิธานของพระครูพิทักษ์จุฬามณี อดีตเจ้าอาวาสและสืบสานจัดอุปสมบทหมู่ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

การจัดหมวดหมู่ศิลปวัฒนธรรมเป็นแบบวัฒนธรรมมรดกไทยกับวัฒนธรรมรับช่วงประเภทสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรมเป็นมรดกไทย ส่วนเทศกาลประเพณีเทศกาล/ประเพณีสงกรานต์ ลอยกระทง และเทศน์มหาชาตินั้นเป็นแบบกึ่งมรดกไทยกับรับช่วง เพราะทั้ง ๓ เทศกาลนี้มีต้นกำเนิดที่อินเดีย แต่จัดอยู่ในกลุ่มที่มีกำเนิดมาจากประเพณี ๑๒ เดือน ของไทย (ฮีตสิบสอง) มหาชาตินั้น มีตำนานจากอินเดียโดยแท้ปรากฏในพระไตรปิฎก หมวดขุททกนิกาย พุทธรังค์ จะระบุว่าพระผู้มีพระภาคผู้ศากยมุนี ผู้ประเสริฐ ประทับนั่งท่ามกลางบัลลังก์นั้นแสดงมหาเวสสันดรชาดก แก่พระราชบิดาท่ามกลางบัลลังก์นั้นสัตว์ ๘๔,๐๐๐ ได้บรรลุนิพพาน ส่วนขุททกนิกาย ชาดกนั้นจะเป็นเรื่องราวของพระเวสสันดร เป็นชาดกการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรเพื่อเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต นำมาจำลองเหตุการณ์เทศน์มหาชาติในประเทศไทย

การศึกษาเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมเชิงพุทธนี้จะสร้างจิตสำนึกประเภทคุณค่า ๓ ประการ โดย คุณค่าทางพุทธิศึกษา คือความรู้ในศาสตร์ ศิลป์ รู้และเข้าใจที่มาที่ไปและสามารถอธิบาย ศิลปวัฒนธรรมได้ คุณค่าทางจริยศึกษา คือรู้ปฏิบัติตามเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาตาม

วัฒนธรรมประเพณีที่ต้งงาม และคุณค่าทางหัตถศึกษา คือฝึกหัดสร้างสรรค์ เพิ่มเติมทักษะให้มีให้ดีให้เป็น แสดงศัทยภาพทางคุณค่าชีวิตให้มีพร้อม

การศึกษาเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมเชิงพุทธนี้ จะสร้างจิตสำนึก ๔ ประเภท เริ่มจากจิตสำนึกต่อตนเองที่จะต้องก่อนอื่นใด จิตสำนึกต่อครอบครัว โดยสร้างครอบครัวให้แม่แบบเริ่มต้น จิตสำนึกต่อสถาบันหลัก คือชาติ โดยคุ้มครองป้องกันชาติ เสียภาษีอากร ทำหน้าที่เป็นพลเมืองดี ศาสนา โดยการศึกษาเรียนรู้ตามหลักธรรม พระมหากษัตริย์ โดยยินยอมที่จะปฏิบัติตามพระบรมราโชวาท มีทฤษฎีปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในใจเสมอ จิตสำนึกต่อสังคม โดยวางตนให้พอเหมาะ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น ดำรงตนอยู่ในศีล สมาธิ ปัญญา เป็นต้นแบบวัฒนธรรมองค์กร โดยสรุปตามแผนภาพ ดังนี้

แผนภาพ : แสดงผลการวิจัย

๑๒ วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ มจร วิทยาเขตแพร่ ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๐)

เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย** .

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

พระราชวรมุนี (ประยูร ธมมจิตโต). และคณะ. **อนุทินธรรมะ: ธรรมะสำหรับ ๓๖๕ วัน**.

กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๖.

